

РЕЦЕНЗИЯ

ОТ

Проф. дин Валерия Фол

Директор на Института за научни изследвания в областта на
организацията, управлението и защитата на културното наследство при
УниБИТ

Институт по балканистика с Център по тракология - БАН

на

Хабилитационния труд **„Сред богове и пирамиди. Всекидневният живот в Древен Египет“** на гл. ас. д-р **Емил Митков Бузов**, представен за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност „Доцент“ в професионално направление 2.2. „История и археология“ (Египтология), обявен в Държавен вестник, бр. 55/19.07.2016 г. за нуждите на департамент „Средиземноморски и източни изследвания“, Бакалавърски факултет на Нов български университет

Рецензията е възложена с решение на Научно жури, съставено със заповед № 3-РК-456/28.09.2016 г. на Ректора на НБУ.

Представяне на кандидата

Кандидатът е завършил магистърска степен със специалност „Археология“ в СУ „Св. Климент Охридски“ (2002 г.) и магистърска степен по египтология в НБУ (2003). В периода 2005 – 2008 г. Е. Бузов е докторант в НБУ по египтология и едновременно с това администрира обучението в бакалавърска програма „Египтология“ и магистърска програма „Древният Египет в класическата епоха“, и участва в редица изследователски проекти на департамент „Средиземноморски и Източни изследвания“. От 2007 до 2008 г. кандидатът е докторант по египтология в Института по тракология. Е. Бузов защитава двойна докторантура – „доктор на НБУ“ и „доктор“ на

ВАК. През 2009 г. е избран за редовен асистент, а през 2010 г. след конкурс - за главен асистент в НБУ. От 2012 гл. ас. д-р Бузов е заместник ръководител на археологическите разкопки на Тиванска гробница 263, в Луксор (Египет), от 2005 е секретар на списание "The Journal of Egyptological Studies". Още като докторант кандидатът преподава като асистент, след това – като лектор в бакалавърската и магистърската програма по египтология. В периода 2005 – 2010 г. е организатор на „Пътуващи семинари в Египет“. Преподавателската (лекционни курсове, организация на учебни семинари и школи) и изследователска дейност (14 статии в престижни издания в България и чужбина, 2 монографии отделно от представената за конкурса, 2 учебни помагала и съставителство и редакция на актите на четвъртия международен конгрес на младите египтолози) на кандидата покриват най-високите изисквания за заемането на административната длъжност „Доцент“.

Оценка на хабилитационния труд

В изпълнение на Правилника на НБУ, гл. ас. д-р Емил Бузов се явява на конкурса с монографията „Сред богове и пирамиди. Всекидневният живот в Древен Египет“, публикувана от издателство „Изток-Запад“ през 2016 г. Монографичният труд се състои от Въведение, 2 глави, разделени на параграфи, Заключение, Списък на илюстрациите, Хронологическа таблица, Показалец, Библиография и Списък на съкращенията, общо 500 страници.

Методът, с който авторът борави, е съпоставяне и анализ на текстове (вътрешни египетски и външни), изображения и археологически данни. Този метод е рядко използван в египтологията за да възстанови цялостна и достоверна картина на всекидневния живот на египтяните.

Авторът обобщава огромен обем информация за ежедневието на древните египтяни до края на Новото царство. След този период светогледът на египтяните се променя заради изменената историческа действителност. Затова и авторът ограничава времевия обхват на изследването си. Е. Бузов проследява историята, религиозните вярвания и изкуството през призмата на всекидневието на египтянина от различните класи и на египетското общество като цяло. За Е. Бузов изучаването на всекидневния живот на египтяните е ключът към разбирането на поведенческите им модели, на тяхната религия и история.

Книгата „Сред богове и пирамиди. Всекидневният живот в Древен Египет“ е структурирана по възможно най-ясния начин за представяне на египетското общество – „Въведение“, две глави „Човек“ и „Общество“. „Бележки“ към текста, „Основна литература“ и „Съкращения“ са обособени в края на книгата, както и „Показалец“. Книгата съдържа, също така, „Списък на илюстрациите“ и „Хронологическа таблица“. Общият обем на текста е 500 страници.

„Въведение“-то е разделено на два параграфа. Съвсем логично първият е „Географски особености“, в който цялостно е разгледано и разяснено отношението човек-природа, пронизващо цялото битие на египтяните, а не само значението на р. Нил, без чийто ежегоден разлив животът в Египет не би бил възможен. Във втория параграф „Извори“ последователно са представени вътрешните и външни извори, с които авторът борави, за да пресъздаде панорамата на живота на египтяните. Този параграф е и методологически. Обичайната практика в египтоложките изследвания е да се изследва определена тема само въз основа на един вид извори – писмени текстове, изображения,

археологически данни или външни извори. Е. Бузов избира интердисциплинарния подход да съпоставя след критичен анализ изводите от всички видове извори и по този начин да търси и пресъздава плътната картина на ежедневието на египтяните. От същинското съдържание на книгата в глави „Човек“ (с. 40 – 267) и „Общество“ (с. 269-466) се вижда успеха на този подход.

Първа глава „Човек“ е разделена на осем параграфа, втората глава „Общество“ – на седем. Всъщност, би било по-точно да ги определяме като „под глави“ заради големия обем на всяка една. В първа глава са разгледани всички фази на живота на човека – от раждането му до преминаването в отвъдното, а в „Общество“ материалните изражения и смисловите значения на тези представи и функционирането им. Хората винаги са се интересували и търсели отговор как се е зародил живота, как са се появили боговете, човека и защо обществото е организирано по определен начин. За да бъдат разбрани египтяните, трябва да бъде изяснена представата им за самите тях. На този проблем е посветен параграфът „Древноегипетската представа за човека“, тъй като е основополагащ за изясняване на причините, поради които древен Египет е хилядолетна култура, цивилизация и държава, без която съвременния свят не би изглеждал такъв, какъвто е. След този параграф д-р Е. Бузов преминава към детайлно разглеждане на ежедневието на египтяните. Подробно е коментирана ролята на нуклеарното египетско семейство, водещата ролята на мъжа, гражданския брак, раждането, обучението на децата, професионалното развитие, мястото на жената в обществото. Качествата на мъжа определят неговото и на семейството му социално положение, а те се развиват чрез образование. Професията на бащата най-често предопределя съдбата на детето, но образованието е това, което

може да промени социалния статус и да даде път към висши длъжности. Темата продължена и развита в параграф „Професии и занаяти“. Професията на писаря е най-престижна и най-позната за съвременния човек. Египетското културно наследство говори за високото майсторство на каменоделци, дърводелци, металурзи, строители, ювелири, корабостроители и пр. Параграфът „Професии и занаяти“ всъщност показва високия професионализъм, който се е изисквал във всички области на живота на египетското общество, видим и в другите ежедневни дейности, в медицината, мумифицирането и др.

Смъртта е част от живота и мумифицирането и погребалната обредност са изключително прецизно извършвани на всички йерархични нива на обществото. Д-р Е. Бузов анализира виждането за смъртта в езика, обредността, изображенията и гробниците. Този параграф има своето логично продължение в анализа на гробниците във втора глава „Общество“, параграф „Дом за вечността (гробницата)“.

В първа глава читателят може да се запознае, също така, с облеклото и начинът на приготвяне на различното качество ленени материи, багренето и тъкането, с хранителния режим на египтяните, и особеностите, обусловени от условия и мястото на човека и семейството в социалната йерархия.

Втора глава „Общество“ разглежда селищната система, архитектурата на домовете, градовете, храмовете и жречеството, което ги обслужва. Столицата е там, където е владетелят, затова в Египет има няколко царски града (столици). Авторът се спира на областните градове и укрепителните им системи, крепостите, които се изграждат извън територията на страната в близост до границата, на селата. Специално са

разгледани пирамидалните градове, строени за архитектите и строителите на пирамидите и в които след това са живеели жреците, които обслужват храма.

Царските столици и „домът на царя“ са предмет на специален параграф. Тяхното представяне е по-скоро по писмени свидетелства, тъй като градовете и сега са живи и в тях трудно и рядко се извършват разкопки. Храмовете и пирамидите са сакралния свят на египтяните. На тях и на жреците, които ги обслужват са посветени два параграфа. Храмът е вярван дом на бога. Тъй като в представите на египтяните религиозният и общественият живот е единен, те са религиозни и административни средища. Идеята за единството е видна и от празниците и забавленията на египтяните, както се вижда от посветен на тях параграф в първа глава.

Съхраняването на тялото на покойника и на паметта му са двете основни функции на гробниците, защото според египетската представа човек е жив, докато се споменава името му. Затова в параграф „Дом за вечността“ авторът обстойно разглежда архитектурата на гробниците и символиката на всяко едно от помещението на този паралелен свят за египтяните.

От прегледа на корабоплаването, което авторът прави в параграф „Корабоплаване и транспорт“ на втора глава става ясно, че речния и морски транспорт не са равнопоставено развити. Нил е основната пътна артерия в Египет и речното корабоплаване е много по-развито от морското. Е. Бузов подчертава, че Египет не е в динамични взаимодействия с морските страни, което води до технологично изоставане на страната в много области. В този параграф подробно е разгледано корабостроенето в различните периоди на египетската

история. Отделено е подобаващо място и на символиката и семантиката на речното корабоплаване в египетската религия. Идеята и иконографията на слънчевия диск, който пътува в ладия, се разпространява не само в Средиземноморския свят, а по течението на р. Дунав чак до изворите ѝ.

Специален параграф е посветен на четирите вида собственост, на икономическите и социални отношения в египетското общество. Добре конструираната и функционираща бюрократична машина на страната и специфичната планова икономика не допуска тежки кризи дори в години, в които реколтите не са обилни. Икономиката функционира без да се използват парични знаци. За египетското общество законността, етиката и моралът са базирани на принципа *маат*. Авторът напомня, че в древността не съществува разлика между правото и морала. Затова и египетското общество не достига до единен корпус от закони и правораздаването е по-скоро емпирично, отколкото теоретично. Върховен съдия в Египет е царя, но самото правораздаване се извършва от първенците на населените места. Роля за установяване на правдивостта на отделен човек играят и оракулите. Постепенно оракулите, т.е. на божествата, вземат връх и изместват ролята на съдиите.

Текстът на д-р Е. Бузов е наситен с детайли по различните теми, за които надлежно се цитират използваните източници. Навсякъде изложението е добре илюстрирано с изображения и цитирани преводи на писмени извори. Книгата „Сред богове и пирамиди. Всекидневният живот в Древен Египет“ е написана четивно, на чудесен български език. Това е доста трудно, като се има предвид материята, на която е посветена. Да се представи ежедневието на общество без кастово деление, в което се вярва, че човекът е творческият акт на Твореца и е в основата на

сътворението, общество, което вярва, че царят и боговете са създадени преди смъртта и не са ѝ подвластни, че топосите на вяра са местата за общуване на хората с Твореца, че задължение на царя-бог е да се грижи за хората, е повече от трудно. Бляскавото културно-историческото наследство на Египет допълнително усложнява задачата на автора. Той успешно преодолява езотеричните очаквания на читателя и интригуващо го превежда през времето и пространството в ежедневието на египтяните, който е дело на Твореца както и самите те. В 500 страници е разказано ежедневието на равнопоставени пред Твореца хора, които не са унижени от боговете, а заедно с тях градят битие, което постепенно довежда до увеличаване на човешката отговорност към принципа *маат* и намаляване на ролята на царя. По време на Новото царство царят постепенно от посредник между бога и хората се превръща в обикновен монарх и египетската цивилизация постепенно залязва. Остава само безсмъртната интелектуална енергия, благодарение на която държавата продължава да съществува.

Заклучение

Трудът на д-р Емил Бузов напълно отговаря на изискванията за получаване на академичната длъжност „Доцент“. Той е незаменим за обучението не само на египтолози, а и на изучаващите история на стария свят, археология, културология и антропология. Цялостната работа на кандидата, представения труд, както и всичките му публикации след защитата на докторската теза, ми позволяват убедено да гласувам и да призова и останалите членове на научното жури да гласуват присъждането на академичната длъжност „Доцент“ на д-р Емил Бузов.

05. 12. 2016 г.

Проф. дин Валерия Фол